

ПАРАТЕКСТУАЛЬНЕ МІКРОПІЛЕ П'ЄСИ Б. ШОУ "ПІГМАЛІОН"

У статті розглянуто інтертекстуальні зв'язки тексту у вигляді транстекстуального поля, що складається з п'яти мікрополів: паратекстуального, архітекстуального, метатекстуального, гіпертекстуального та інтертекстуального в особливому, вузькому значенні слова. У роботі виокремлено та проаналізовано паратекстуальні елементи п'єси Б. Шоу "Пігмаліон", створені видавництвом (обкладинка, передмова, форматування, типографські особливості шрифтів, поліграфічна кінцівка) та самим автором (назва, передмова, післямова, перелік дійових осіб та ремарки). Будучи органічно пов'язаними з основним текстом своєю структурою, значенням і прагматичним спрямуванням, паратекстуальні елементи є складовою частиною аналізованого драматичного твору.

Загальноновизнаними є такі ознаки тексту як цілісність, зв'язність, структурна організація та завершеність. Проте дослідники визнають двопланову сутність будь-якого повідомлення в знаковому просторі культури. З одного боку, будь-яке повідомлення – це єдність, замкнене ціле, межі якого чітко окреслені, що робить можливим сприймати факт повідомлення як певний "текст", що містить смисл, але, з іншого боку, будь-який текст виникає з безлічі різнорідних і різнопланових факторів і є таким замкненим цілим, яке здатне індукувати й вбирати незавершену й нескінченну роботу думки, а отже й нескінченні значеннєві потенції [1].

Визнання неможливості розглядати текст як герметично закриту естетичну сутність породжує проблематику інтертекстуальності / інтердискурсивності. Термін "інтертекстуальність" був введений у науковий обіг теоретиком постструктуралізму, французькою дослідницею Юлією Крістевою у 1967 році для визначення загальної властивості текстів, яка виявляється в наявності між ними зв'язків, дякуючи яким тексти (або їх частини) можуть по-різному (експліцитно або імпліцитно) посилатися один на одного. Згадана концепція інтертекстуальності виникла як результат переосмислення ідей М. Бахтіна щодо діалектики існування літератури: крім даної художнику дійсності він має справу також із попередньою та сучасною йому літературою, з якою він знаходиться в постійному діалозі [2; 3: 351].

Актуальність даної статті зумовлена тим фактом, що сучасною науковою думкою ще не вироблена уніфікована класифікація інтертекстуальних зв'язків, незважаючи на всезростаючий інтерес до досліджень дискурсів різних типів.

Метою статті є систематизація інтертекстуальних зв'язків у вигляді поля та аналіз паратекстуальних елементів п'єси Б. Шоу "Пігмаліон".

Враховуючи особливості феномену тексту, Ю. Крістева пропонує нову модель інтертекстового відношення, у якій вона виокремлює: *суб'єкта письма, адресанта та інші тексти*. Означені три інстанції перебувають у стані діалогу, при цьому статус слова визначається вертикально та горизонтально. Горизонтальна вісь тексту вказує на те, що слово в тексті одночасно належить і суб'єкту повідомлення, і його отримувачу, вона вказує на смисловий зв'язок між автором та адресантом; вертикальна вісь – слово в тексті орієнтовано на відношення з сукупністю інших текстів, інших смислів більш ранніх чи сучасних. Проте "горизонтальна вісь" (суб'єкт – отримувач) та "вертикальна вісь" (текст – контекст) зрештою співпадають, і виявляють інтертекстуальний зв'язок [4].

Таким чином, за Ю. Крістевою, будь-який текст будується як мозаїка цитатій, будь-який текст є продуктом трансформації іншого тексту, інших смислів. Кожний текст є інтертекстом, інші тексти присутні в ньому на різних рівнях, у більш чи менш упізнаних формах: тексти попередньої культури і тексти оточуючої культури. Кожний текст представляє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат [5].

Інтертекстуальність тексту знаходиться серед тих проблем, які інтенсивно досліджуються сучасними літературознавцями та мовознавцями. Існує розмаїття теоретичних підходів до цього явища, серед яких донині актуальною і коментованою залишається класифікація міжтекстових зв'язків, об'єднаних спільною назвою "транстекстуальність", яка охоплює усі типи і форми міжтекстової взаємодії. Транстекстуальність – це родове поняття, що позначає взаємодію текстів як таких, незалежно від відношень між їх авторами [6].

Об'єктом нашого дослідження є транстекстуальні зв'язки комедії Дж. Б. Шоу "Пігмаліон", **предметом аналізу даної статті** є їх польова структура та паратекстуальне мікрополе комедії Дж. Б. Шоу "Пігмаліон".

Транстекстуальність може виражати відношення тексту:

- з його найблищим навколотекстовим оточенням (паратекстуальність);
- з його жанром, взагалі типом творчості, до якого він належить (архітекстуальність);
- з судженнями та інтерпретаціями критиків і читачів (метатекстуальність);

- з цілим попереднім текстом (гіпертекстуальність);
- з його окремими фрагментами (інтертекстуальність – в особливому, вузькому значенні слова) [6].

Встановлення міжтекстових зв'язків, свідчить, що кожен текст створює навколо себе власне **транстекстуальне поле**, яке складається з певних груп "**текстів-попередників**". Зазначені угруповання "текстів-попередників" утворюють відповідно п'ять міжтекстових мікрополів: паратекстуальне, архітекстуальне, метатекстуальне, гіпертекстуальне та власне інтертекстуальне мікрополя.

Драматургічний твір складається з основного тексту (тобто, всіх висловлювань, які мають бути сказаними акторами на сцені) та паратексту. Термін "паратекст" утворений від слова "текст" за допомогою грецького суфікса "пара-", що має значення "коло, близько".

Паратекстуальні елементи тексту утворюють навколотекстове оточення, забезпечуючи зв'язок між твором, автором, видавцем та читачем.

Паратекст може бути створений або самим автором, або іншою особою, яка займається підготовкою літературного твору до друку чи відповідає за її видання (редактором, друкарем чи видавцем) [7].

Паратекст видавництва асоціюється з оформленням книги, охоплюючи:

- обкладинку (з певним малюнком) та назвою твору;
- друкований матеріал, який поміщається перед основним текстом (наприклад, передмову, яка пишеться не автором, а людиною, обізнаною з проблем літератури);
- матеріал, що розташований після основного тексту: чистий аркуш в кінці книги (форзац), поліграфічну кінцівку та багато іншого матеріалу, не створеного автором.

Московське видання п'єси "Пігмаліон" 1972 року містить різномісний матеріал, не створений автором [8]. Це, передусім, обкладинка, оформлена в кольоровій гамі поєднання темно-червоного та чорного кольорів.

Червоний колір символізує енергію, виражає життєву силу, творчу натуру, активну діяльність, прагнення до успіху, лідерства, бажання всіх життєвих благ. Чорний вказує на ту чи іншу форму екстремальної поведінки, протест людини проти існуючої ситуації. Червоний — колір пристрастей. Чорний – це колір невпевненості, що символізує похмуру сприйняття життя [9]. Поєднання чорного і темно-червоного кольорів на обкладинці книги викликають у читачів почуття контрасту, протиставлення позитивного негативному.

Крім назви п'єси, на обкладинці є портрети чоловіка та жінки, чії погляди спрямовані в різні сторони, що наштовхує читача на думку, що основні події сюжету будуть якраз розгортатися між зображеними персонажами. Малюнки на обкладинці книги і перед кожним з п'яти актів, виконані російським художником І. Сидоренком, вдало передають основний настрій інтриги п'єси.

В аналізованому виданні міститься коротка передмова від видавництва, поділена зірочками на дві частини. На початку цієї передмови згадуються факти біографії Б. Шоу: місце і рік народження та смерті, вказується, чим він займався перед тим, як почав писати п'єси і що наштовхнуло його стати драматургом. Факт дружнього ставлення Б. Шоу до Радянського Союзу теж включений видавництвом до передмови, так як використана для аналізу публікація побачила світ у Москві – тодішній столиці Радянського Союзу. Друга частина передмови видавництва стосується аналізованої п'єси "Пігмаліон": тут згадується її перша постановка в Лондонському театрі в 1914 році, а також написання самим автором передмови та епілогу до друкованої версії твору.

Ці додані видавництвом елементи утворюють рамку (навколотекстове оточення) для основного тексту і можуть змінити розуміння тексту читачами, допомагаючи долати час, відстань та культурно-історичну віддаленість учасників комунікації: автора та читачів.

До паратексту відносять також форматкування та типографські особливості шрифтів.

Авторський паратекст аналізованої п'єси включає назву, авторську передмову, авторські ремарки, перелік дійових осіб, номери актів та післямову. Ім'я самого автора також розглядається сьогодні як паратекстова категорія.

Назва п'єси "Пігмаліон" є алюзією – художньо-стилістичним прийомом, непрямим відсиланням до образу скульптора грецької міфології, який начебто цурався кохання і жіночого товариства. Зробивши із слонової кістки статую прекрасної жінки, Пігмаліон закохався в неї. На його благання богиня вроди і кохання Афродіта оживила статую, яка дістала ім'я Галатея і стала дружиною митця. Метафорично Пігмаліон – людина, закохана у свій витвір. Безперечно, вживання цієї алюзії в якості назви драматургічного твору розраховане на ерудицію читача, покликано розгадати закодований зміст. Спираючись на широко відомий грецький міф, Бернард Шоу подає свій оригінальний, парадоксальний варіант розвитку особистості. Адже головний персонаж п'єси професор Хіггінс є сучасним Пігмаліоном, котрий навчив невиховану і неосвічену квіткарку Елізу Дулітл розмовляти витончено та тримати себе з гідністю, вражаючи оточуючих своїм розумом і душею.

У *авторській передмові* містяться роздуми Б. Шоу про фонологічні та графічні особливості англійської мови: використання англійцями літер чужого старого алфавіту, невідповідність між літерами слова та його вимовою. Письменник визнає, що проблеми англійської мови зацікавили його в 70-их роках XIX століття: він почав вивчати дослідження видатних англійських фонетистів, спрямовані на удосконалення фонологічної і графічної систем англійської мови. Велика увага приділяється Генрі Світу, відомому англійському філологу кінця XIX – початку XX століття. Відмічаючи, що, хоча Г. Світ не є прототипом професора Хіггінса з п'єси "Пігмаліон", деякі деталі його життя все-таки знайшли відображення в зазначеному драматургічному творі.

Надзвичайно цікавим елементом аналізованого твору є *авторська післямова* (Sequel), яка розташована в кінці книги і містить заключне повідомлення про подальший життєвий шлях героїв роману, розкриття стосунків між ними, а також роз'яснення читачам логіки розвитку подій.

Б. Шоу широко використовує в аналізованому творі *ремарки* – авторські примітки в тексті п'єси, що містять стислу характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб. Вони мають структуру:

слів, що належать до різних частин мови: іменників – *sensation* [8: 55]; дієприкметників теперішнього і минулого часу – *introducing* [8: 53], *startled* [8: 52]; прислівників – *cordially* [8: 53];

словосполучення: сурядного – *hocked and hurt* [8: 77]; підрядного – *beaming suddenly* [8: 51]; *deeply injured* [8: 58]; *in the same tragic tone* [8: 53];

речення: простого – *She withdraws* [8: 50]; складного – *Both are heard laughing as they go downstairs* [8: 61]; підрядного – *who considers Higgins quite eligible matrimonially* [8: 51];

сукупності речень, які формують один або декілька абзаців. Наприклад, другий акт починається з ремарки, що містить п'ять абзаців [8: 24].

Ті ремарки, що розташовані на початку, в кінці і по середині речень, які промовляються дійовими особами, виділяються курсивом і квадратними дужками. Ремарки, що починають та закінчують виділені акти або ж знаходяться між репліками героїв всередині актів, написані курсивом і мають рівняння посередині.

Ремарки є засобами невербальної комунікації, тобто процесу посилення і отримання інформації між людьми за допомогою:

– жестів, дотиків, рухів тіла або постави, виразів обличчя чи погляду: *He touches his hat with mock respect and strolls off* [8: 18];

– матеріальних об'єктів таких як одягу, зачіски, архітектури: *...She wears a little sailor hat of black straw ... Her hair needs washing rather badly...* [8: 12]; *...a small room with very old wall-paper hanging loose in the damp places...* [8: 22];

– голосових характеристик чи інтонації: *thundering at her* [8: 27];

– просторових параметрів, що вказують на спрямування репліки мовця (*to the girl* [8: 16]) або його положення на сцені (*placing herself behind Eliza's chair* [8: 27]).

Особливої уваги заслуговують репліки, що описують емоційний стан героїв: *angrily* [5: 92].

Ремарки є ефективним засобом портретної характеристики героїв.

Авторська мова реплік розкриває невербальну поведінку героїв, яка взаємодіє з вербальною частиною комунікації, дублюючи, протидіючи, заміщаючи, підсилюючи, додаючи деякі факти до неї або ж контролюючи висловлювання героїв.

Отже, паратекстове поле п'єси Б. Шоу "Пігмаліон" утворюється поєднанням різних паратекстових елементів, створених як видавництвом (обкладинка, передмова, форматування, типографські особливості шрифтів, поліграфічної кінцівки), так і самим автором (назва, передмова, післямова, перелік дійових осіб та ремарки). Будучи органічно пов'язаними з основним текстом своєю структурою, значенням і прагматичним спрямуванням, вони є складовою частиною аналізованого драматичного твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гатальська С. М. Універсум культури як інтертекст. Філософія культури [Електронний ресурс] / С. М. Гатальська. – Режим доступу : ibfree.com/196717999_filosofiyauniversu.
2. Інтертекст [Електронний ресурс]. – Вікіпедія. – Режим доступу : ru.wikipedia.org/wiki/.
3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – 443 с.
4. Даниленко О. О. Интертекстуальність як методологічний принцип історико-філософського дослідження Ю. Крістєвої [Електронний ресурс] / О. О. Даниленко. – Режим доступу : www.rusnauka.com/10_ENXXIV.../21764.doc.htm.
5. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов [Електронний ресурс] / И. Ильин. – Режим доступу : terme.ru/dictionary/179/word/intertekstualnost.
6. Словарь литературоведческих терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : slovar.lib.ru/dictionary/transtextualnost.htm.
7. Paratext [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Wikipedia-en.wikipedia.org/wiki/.
8. Shaw G. B. Pygmalion / G. B. Shaw. – Moscow : Higher School Publishing House, 1972. – 139 p.
9. Психофізіологічний вплив кольору // Академія кольору – теорія koloristika [Електронний ресурс]. – Режим доступу : info/t_pvk.php.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gatal's'ka S. M. Universum kul'tury yak intertekst. Filosofiia kul'tury [The Universe of Culture as Intertext. The Philosophy of Culture] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : ibfree.com/196717999_filosofiyauniversu.
2. Intertekst – Wikipedia [Intertext – Wikipedia] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : ru.wikipedia.org/wiki/.
3. Arnold I. V. Semantika. Stilistika. Interterstual'nost' [Semantics. Stylistics. Intertextuality] / I. V. Arnold. – Sankt-Peterburgskogo universiteta, 1999. – 443 s.
4. Danylenko O. O. Intertekstualnist' yak metodologichniy pryntsyv istoryko-filosofs'kogo doslidzhennia Yu. Kristevoi [Intertextuality as a Methodological Principle by Yu. Kritieva's Historical-Philosophical Research] [Elektronnyi resurs] / O. O. Danylenko. – Rezhym dostupu : www.rusnauka.com/10_ENXXIV.../21764.doc.htm.
5. Ili'n I. Postmodernizm. Slovar' terminov [Postmodernism. The Dictionary of Terms] [Elektronnyi resurs] / I. Ili'n. – Rezhym dostupu : terme.ru/dictionary/179/word/intertekstualnost.
6. Slovar' lingvisticheskikh terminov [The Dictionary of Linguistic Terms] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : slovar.lib.ru/dictionary/transtextualnost.htm.
7. Paratekst – Wikipedia [Paratext – Wikipedia] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : en.wikipedia.org/wiki/.
8. Shaw G. B. Pygmalion / G. B. Shaw. – Moscow : Higher School Publishing House, 1972. – 139 p.

9. Psichofiziologichniy vplyv koloru [Psychological-Physiological Influence of Colour] [Elektronnyi resurs] // Academia koloru – teoria. – koloristika [Colour Academy – Theory – Koloristika]. – Rezhym dostupu : koloristika.info/t_pvk.php.

Матеріал надійшов до редакції 20.06. 2012 р.

Котнюк Л. Г. Паратекстуальное микрополе пьесы Б. Шоу "Пигмалион".

В статье рассматриваются интертекстуальные связи текста в виде транстекстуального поля, которое состоит с пяти микрополей: паратекстуального, архитекстуального, метатекстуального, гипертекстуального и интертекстуального в особенном, узком значении слова. В работе выделены и проанализованы паратекстуальные элементы пьесы Б. Шоу "Пигмалион", созданные издательством (обложка, предисловие, форматирование, типографские особенности шрифтов, полиграфическая концовка) и самим автором (название, предисловие, послесловие, перечень действующих лиц и ремарки). Будучи органически связанными с основным текстом своей структурой, значением и прагматической направленностью, паратекстуальные элементы являются составной частью анализированного драматического произведения.

Kotniuk L. G. Paratextual Microfield of the Play "Pygmalion" by B. Shaw.

The article deals with intertextual connections in the form of a transtextual field consisting of five microfields: paratextual, architextual, metatextual, hypertextual and intertextual in its special, narrow meaning. The article determines and analyzes paratextual elements in B. Shaw's play "Pygmalion" created by the publishing house (cover, preface, formatting, typographical peculiarities of print and printing end) and the author himself (the title, the author's preface and sequel, a list of characters and stage directions). Being inseparably connected with the main text by their structure, meaning and pragmatic orientation, paratextual elements are a constituent part of the dramatic work under analysis.